

De ruimtelijke ordening in Nederland is tot nu toe gedomineerd door de opvatting dat stad, dorp en platteland gescheiden zijn en gescheiden dienen te blijven. Men zou kunnen spreken van een paradigma. Met name op rijks- en provinciaal niveau is lang geprobeerd deze scheiding in stand te houden. Het zou de werkelijkheid geweld aan doen om te beweren dat dit paradigma alleen leeft in de hoofden van ontwerpers, bestuurders en beleidsmakers. De gedachte dat steden en dorpen betuigd moeten worden in hun beslag op de groene ruimte leeft bij zeer veel Nederlanders. De gedachte dat dorpen vooral dorpen moeten blijven, leeft bij bijna zoveel Nederlanders, minimaal bij de bestaande dorpsbevolking. Het zijn opvattingen die voortkomen uit een breed scala aan achterliggende denkbeelden en emoties. Nieuwe en traditionele plattelanders verenigen zich in hun verzet tegen oprukkende bebouwing, dorpingen wantrouwen de stedelijke samenleving en koesteren hun dorpsleven en voor stedelingen houdt de beschaving op voorbij de stadsgrens en blijft de aantrekkelijkheid van de provincie beperkt tot een gemoedelijke zondagmiddag. Ook landbouworganisaties en in hun kielzog natuurbeschermingsorganisaties zien hun werkterrein met elke bebouwing inkrimpen.

Dit paradigma strookt echter steeds minder met de werkelijkheid.

Stadsranden vervagen, dorpen groeien explosief en op het platteland ontstaan steeds meer activiteiten met bijbehorende bebouwing ter vervanging van een afnemende agrarische functie. Maar ook de oude stereotypen vertonen scheuren. Dorp en platteland worden steeds aantrekkelijker woonmilieus voor de stedeling. Toenemende ruimtebehoefte, hogere inkomens, goedkope mobiliteit, behoefte aan meer sociaal contact (dorpsgevoel) respectievelijk behoefte aan minder sociale controle (vrij wonen) zijn allemaal 'push'-factoren die wijzen naar buiten de stad.

Tegelijkertijd zijn er ontwikkelingen in de dorpen die als 'pull'-factoren aan de stedeling trekken: rust en ruimte, goedkope grond, vrijheid in bouwwijze, agrarische bedrijfsbeëindiging en verkoop van grond en boerderijen, wethouders die à la Hekking het draagvlak voor hun dorpsvoorzieningen met nieuwbouw willen schragen. Kortom, ruim baan

Dorpen voor de doelgroep

De relatie tussen nieuwe dorpen en de stad

Stad, dorp en land zijn in Nederland al eeuwen innig verstrengeld, veel meer dan zij ieder voor zich durven toegeven. De recente discussie over nieuwe dorpen wordt interessanter als daar uitdrukkelijk de verbinding zou worden gezocht met de vernieuwing van stedelijk gebied. Dat biedt meer kansen voor stad, dorp en land en voor de mensen die er willen wonen.

MARCEL TANKINK

Hangplek in Nagele. (Foto Casper Stelling)

voor de forens in de dorpen, zeker als hij geld meebrengt.

Nieuw is deze trek vanuit de stad zeker niet. De 'buitenplaats' is een fenomeen met een lange historie. Wel nieuw is de schaal waarop het gebeurt. Van de nieuwe Nota Ruimte van Sibylla Dekker kan mogelijk veel gezegd worden, maar het is wel de eerste nota die onderkent dat dit paradigma in het licht van de praktijk niet langer houdbaar is. Daarmee biedt zij wellicht perspectief voor die regio's waarin het woningmarktbeleid gekenmerkt wordt door grote spanningen tussen het belang van steden en hun omliggende regio.

Een taai paradigma

De huidige discussie over nieuwe dorpen past uitstekend tegen dit decor van vervagende ruimtelijke ordeningsgrenzen. Men bepleit dat nieuwe dorpen een bijdrage kunnen leveren aan de omzetting van agrarisch grondgebruik naar

alternatieven (rood voor groen) en een bijdrage kunnen leveren aan de afkalvende leefbaarheid van plattelandsdorpen. De discussie wordt primair aangevlogen vanuit de plattelandsproblematiek: kwijnende landbouw, wegtrekken van de jongeren, vergrijzing en verarming. Het alternatief dat geboden wordt middels het nieuwe dorp is bedoeld voor nieuwe bewoners die sociale en economische dynamiek genereren en daarmee de bestaande dorpen op een hoger plan helpen. Daarbij is de discussie inmiddels wel zover voortgeschreden dat nieuwe dorpen ook als een metafoor beschouwd kunnen worden voor het revitaliseren van bestaande dorpen. Men hoeft niet per se een nieuw dorp te bouwen, men kan ook een bestaand dorp uitbreiden of vernieuwen, zodanig dat de leefbaarheid er weer op een aanvaardbaar niveau komt. Het is jammer dat de discussie zich zo tot dorpen beperkt en niet de verbinding

ding zoekt met ontwikkelingen op het platteland of in de stad. De transformatie van het tot nu toe agrarisch gebruikte platteland van Nederland is een enorme opgave voor de komende decennia. Hiervoor zijn echter al diverse onderzoeken, artikelen en initiatieven verschenen. Weinig is nog maar gezegd over de relatie tussen dorp en stad. Juist daar zou de discussie over nieuwe dorpen een nieuwe inhoud kunnen krijgen.

Hoofdbezwaar is dat de huidige discussie voorbij gaat aan de segregatieproblematiek van de stad. Sterker nog: als de nieuwe dorpen er op deze wijze komen, zullen zij de problemen van de stad vergroten en die van het dorp niet oplossen. De jongste voorbeelden van bouwinitiatieven in het landelijk gebied, zoals de Blauwe Stad nabij Winschoten, wijzen hier ook op. Aanvankelijk worden voor deze ontwikkelingen woningbouwprogramma's opgesteld in een duur en exclusief marktsegment. Vaak wordt hier vanuit de stad ook op aangedrongen; men wil immers geen concurrentie met het eigen aanbod. De praktijk, ook in de Blauwe Stad, is dat dit dure segment aan inflatie onderhevig is, er moet immers verkocht worden. Uiteindelijk is een belangrijk deel van de bouwprogrammering concurrerend met het duurere deel van het programma in de uit- of inbreiding van de stad. Dit proces leidt tot een verdere sociale en economische verschraving van de stad. Het versterkt het segregatieproces waarbij kansarmen in de stad blijven hangen en hogere inkomens wegtrekken.

Maar niet alleen de stad, ook het dorp en het platteland ondervinden problemen. De nieuwe dorpen lopen de kans op deze wijze te verworden tot nieuwe eenzijdige woonmilieus en te leiden tot een gevoel van wijken voor de rijken bij de lokale bevolking. Het is zeer de vraag of er sociale menging ontstaat tussen nieuwe en oude dorpingen en of de nieuwe welvaart meebrengen voor de oude. Met hun hogere mobiliteit brengen ze hun hogere inkomen met even groot gemak naar elders. Kortom, de huidige discussie over nieuwe dorpen heeft nog last van het oude paradigma van de scheiding tussen stad, dorp en land.

Nieuwe gemeenschappen

Is daarmee de studie naar nieuwe dorpen onwenselijk? Nee, want zij kan wel

degelijk een bijdrage leveren aan de vitaliteit van het land, dorp en stad. Al was het alleen door de ontwikkeling van nieuwe woonvormen en de mogelijkheid om de woningproductie op te voeren. Maar dan moet de discussie beginnen met de vraag voor wie de nieuwe dorpen bedoeld zijn en welke bijdrage deze nieuwe woonvormen leveren aan dorp én stad. Nieuwbouwiniciatieven in of bij dorpen zijn nu in hoofdzaak gericht op koopkrachtige woningzoekenden. Maar waarom zou wonen op het platteland of in (nieuwe) dorpen niet voor iedereen bereikbaar mogen zijn? Deze egalitaire gedachte wordt door velen gedeeld maar door weinigen in haar consequenties overzien. Het betekent immers ook dat er plaatsgemaakt moet worden in deze nieuwe dorpen voor de stadsbevolking, die nu nog min of meer noodgedwongen in de stad achterblijft. Het betekent zelfs dat er extra inspanningen gepleegd moeten worden om die doelgroepen aan te trekken die er op basis van hun inkomen of leefpatroon niet vanzelf op afkomen. Dat wil overigens niet zeggen dat elk nieuw dorp een politiek correcte afspiegeling van de maatschappij zou moeten zijn. Het egalisatiebeleid is inmiddels op diverse herstructureringswijken in den lande toegepast met een dodelijke saaiheid en gebrek aan herkenbaarheid als gevolg. Een doelgroepgerichte benadering kan veel interessanter zijn. Op het platteland kan ruimte gemaakt worden voor verscheidene woonvormen met een herkenbare identiteit en samenstelling. Aan studies naar woonvormen, en inmiddels ook gerealiseerde projecten, voor kansrijke, koopkrachtige, hoogopgeleide en postmoderne doelgroepen is geen gebrek. Maar studies die gericht zijn op de landelijke huisvesting van doelgroepen met tegenovergestelde eigenschappen zijn er nauwelijks. Rotterdam vraagt zijn buurgemeenten om een evenredig deel van de Rotterdamse onderkant te huisvesten. Maar al zouden deze gemeenten dat willen, dan zullen ze niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief een aantrekkelijk woonmilieu voor dergelijke stedelijke groepen moeten bieden. We moeten dus durven studeren naar dorpse en landelijke woonvormen die interessant zijn voor bewoners uit de primaire stedelijke doelgroepen.

Er zijn wellicht tegenstanders van deze benadering. Bijvoorbeeld omdat bewo-

ners met een lager inkomen meer ontwikkelingsperspectief in de stad zouden hebben. Dat is maar ten dele waar. De stad biedt kansen op ontwikkeling maar misschien nog wel meer bedreigingen. Denk maar aan negatieve sociale circuits en stigmatisering binnen achterstandswijken, slechte woningen en ongezonde woonomgeving, gebrek aan speelruimte enzovoorts. Een ander bezwaar zou kunnen luiden dat het draagvlak voor voorzieningen voor deze groepen op het platteland niet rendabel is te maken. Economisch draagvlak is het resultaat van aantal maal koopkracht. Bij weinig koopkracht is dus een groter aantal nodig. Of men zal beweren dat het landelijk gebied toch vooral open moet blijven en dat het opwerpen van financiële drempels daarbij helpt. Het zijn drogredenen die uit het oude paradigma voortkomen. Buiten het feit dat deze tegenwerpingen nogal paternalistisch van aard zijn, zijn ze ook niet verenigbaar met het beleid van vergroting van de keuzevrijheid voor iedereen. Ook hier zou men kunnen opponeren dat het realiseren van nieuwe landelijke woonvormen voor minder koopkrachtigen doordesemd is van dezelfde sturingsdrift die we al jaren in de ruimtelijke ordening zien. Dat klopt. Het bevorderen van keuzevrijheid voor allen kan natuurlijk alleen maar door te sturen, zonder sturing zou keuzevrijheid alleen zijn weggelegd voor degenen die het zelf kunnen kopen. En met ruimtelijke sturing op zich is niks mis. In deze benadering zou men ook van nieuwe woongemeenschappen kunnen spreken waarbij het niet relevant is of zij in bestaande dorpen of in landelijk gebied worden gebouwd. Wel van belang is dat zij ontwikkeld worden in samenhang met, maar buiten de stad.

Er is nog een argument dat de studie naar dergelijke woongemeenschappen interessant maakt. Woningen worden primair onderscheiden in prijssegmenten. Hoewel in woonprogramma's vaker typologische of leefstijlachtige segmentatiecriteria voorkomen, blijft de prijssegmentering absoluut dominant. Uit steeds meer woningmarktonderzoek blijkt echter dat deze economische segmentatie steeds minder een zoekcriterium is en dat woningzoekenden in toenemende mate op sociale en culturele kenmerken focussen. Het ontwerpen van nieuwe dorpen voor doelgroepen met een laag inkomen dwingt tot

nadenken over wat deze woonvormen aantrekkelijk maakt buiten hun economische kenmerken. Want, zoals reeds eerder betoogd, er zal een extra inspanning geleverd moeten worden om stedelijke primaire groepen te verleiden tot het verlaten van de stad. Er moeten dus inkomensindifferente woonprogramma's worden ontwikkeld. De inspanning ligt op het vlak van het ontwikkelen van de sociale en/of culturele identiteit van de nieuwe dorpen.

Wat schieten dorp en land nu precies op met het introduceren van deze nieuwe woonvormen? De benadering mag voordelen hebben voor het beperken van de segregatieproblematiek van de stad en meer keuzevrijheid bieden aan de laagstbetaalden, maar wat hebben de bestaande dorpen daar aan? In historisch opzicht bestaat de niet-steedse bevolking uit een grote groep betrekkelijk arme bewoners en een kleine groep rijken. Mak illustreert met zijn Jorwerd hoe deze verhouding de afgelopen 200 jaar langzaam in haar tegendeel aan het wijzigen is. Dit proces komt met de excessief gestegen huizenprijzen van de laatste decennia in een versnelling. Ruimte en mobiliteit worden schaars gemaakt en dus duur. Ingrijpen in dit proces kan helpen voorkomen dat het platteland het exclusieve domein wordt van de 'happy few'.

Nieuwe dorpen met karakter

Er zijn tal van woonvormen op het platteland die uitgewerkt zouden kunnen worden voor stedelijke inwoners zonder hoog inkomen. Bijvoorbeeld woonvormen die onderscheiden naar leeftijd. Een jongerencampus waarin voorzieningen als onderwijs, sport, horeca en vanzelfsprekend het vervoer naar de stad goed geregeld zijn. Interessant omdat jongeren elkaar interessant vinden. Er wordt in Nederland voetstoots aangenomen dat jongeren per definitie naar een stedelijk milieu willen verhuizen zodra de hormonen gaan stromen. In het buitenland zijn campussen mateloos populair, ook en misschien wel vooral, als zij buiten de stedelijke context liggen. Doorslaggevend zijn de nabijheid van sport- en onderwijsvoorzieningen en medestudenten. Campussen kunnen daarmee tevens een enorme bijdrage leveren aan het beperken van mobiliteitsproblemen. Of bejaardenboerderijen, waar ouderen met een agrarisch verleden het midden vinden tussen hun oude vak, vakgenoten en zorg op maat. Of woonvormen die gebaseerd zijn op gemeenschappelijk werk of dagbesteding. Een dorp rondom een bedrijf of kantorencomplex, rondom een haven, in volkstuinten of een truckersdorp. Dat beperkt files en vergroot gemeen-

schapszin. Of woonvormen die interessant zijn voor sociaal-economisch herkenbare groepen: éénuoudergezinnen die gezamenlijke voorzieningen delen om werk en zorg voor kinderen te kunnen combineren, zoals kinderopvang, schoonmaak en boodschappendiensten. In de stad lopen ze kans op een stigma, op het platteland hebben ze kans op status omdat ze mooi en goed geregeld wonen.

Ook op sociaal-culturele identiteit valt te werven: muziek- of kunstliefhebbers, natuurliefhebbers, architecturdorpen, een dorp rondom een conservatorium of muziekvereniging, esoterische of sektarische gemeenschappen. Of woonvormen die gebaseerd zijn op etnische of religieuze kenmerken. Een Marokkaans dorp, een kasba, een kerkdorp. Of heel gewone woonvormen van sociale huurwoningen, tien of twintig bij elkaar op een voormalig boerenerf.

Om dergelijke woonvormen te realiseren is veel meer studie nodig. Studie naar levensvatbare woongemeenschappen, hun landschappelijke inpassing, hun schaal, hun identiteit en hun verhuur- of verkoopbaarheid. Studie naar de wijze waarop hun sociale samenstelling tot stand komt en behouden blijft. Zijn deze woonvormen door hun identiteit zelfselecterend of zijn toelatingscriteria noodzakelijk? Ligt hier een rol voor (stedelijke) corporaties? Maar om deze studies uit te voeren zijn vooral ook opdrachtgevers en beleidsmakers met lef nodig want deze concepten staan allemaal haaks op de Nederlandse mix- en egaliserendwang. Bovenal stuiten ze op de oude tegenwerping dat het platteland plat en land moet blijven. Ondertussen is het platteland te koop voor de hoogstbiedende. De transformatie van het platteland en zijn dorpen is ontegenzeggelijk in gang en niet te voorkomen, hoogstens te sturen.

Marcel Tankink is directeur van KAW architecten en adviseurs.

Paaldorp in Noorwegen.

(Bron: InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster)

